

GEÐHJÁLP

Umsögn um drög að frumvarpi til laga um breytingar á gildandi lögræðislögum

Landssamtökin Geðhjálp hafa barist fyrir bættum mannréttindum og þjónustu við fólk með geðræna erfiðleika og aðstandendur þeirra á Íslandi í yfir 35 ár. Allt frá upphafi hafa samtökin lagt áherslu á að fólki með geðræna erfiðleika sé sýnd virðing – andlega veikir séu ekki fremur en líkamlega veikir beittir nauðung, ofbeldi né annarri vanvirðandi meðferð. Með hliðsjón af framansögðu veldur vonbrigðum að ekki skuli vera gengið lengra til að draga úr vanvirðandi meðferð, nauðung og ofbeldi í fyrirliggjandi drögum að frumvarpi til laga um breytingu á gildandi lögræðislögum.

Fyrst ber að nefna að frumvarpið gerir ráð fyrir að skilyrði sjálfræðissviptingar og lögræðissviptingar haldist óbreytt, þ.e. að hægt sé að svipta fólk á grundvelli geðsjúkdóms án frekari skilgreininga. Þannig stendur eftirfarandi ákvæði óbreytt í 19. gr. laganna: *Þó getur læknir ákveðið að sjálfráða maður skuli færður og vistaður nauðugur í sjúkrahúsi ef hann er haldinn **alvarlegum geðsjúkdómi** eða verulegar líkur eru taldar á að svo sé eða ástand hans er þannig að jafna megi til alvarlegs geðsjúkdóms.* Ef niðurstaðan verður sú að beita verði áfram lögræðissviptingum og nauðungarvistunum í meðferð geðsjúkra á Íslandi hlýtur forsendan fyrir jafn alvarlegum inngrípum í líf fólks og raun ber vitni að þurfa að vera afar skýr og takmarkandi. Skorað er á ráðuneytið að mæta því sjónarmiði – t.a.m með því að færa inn í frumvarpið skilyrði um að viðkomandi þurfi að vera sjálfum sér og/eða öðrum hættulegur, sbr. skaðalögmál John Stuart Mills. Eðilegt er að gera grein fyrir því með skýrum hætti hvað felist í hvoru tveggja í verklagsreglum í tengslum við lögin.

Ekki veldur síður vonbrigðum að 28. gr. laganna um meðferð nauðungarvastaðs manns á sjúkrahúsi skuli haldast óbreytt samkvæmt fyrirliggjandi frumvarpsdrögum. Þar segir orðrét: *Vakthafandi læknir getur þó tekið ákvörðun um að nauðungarvastaður maður skuli sæta **þvingaðri lyfjagjöf** eða **annarri þvingaðri meðferð** ef hann er sjálfum sér eða öðrum hættulegur eða ef lífi hans eða heilsu er annars stefnt í voða. Ákvörðun um þvingaða lyfjagjöf eða aðra þvingaða meðferð í þessum tilvikum skal tilkynnt yfirlækni svo fljótt sem verða má og skal hann taka ákvörðun um frekari meðferð.* Geðhjálp hvetur ráðuneytið til að skoða til hlítar hvort leita megi annarra, mannúðlegri leiða en ofbeldis til að sannfæra sjúklinga um lyfjagöf þegar aðrar leiðir en lyfjagöf eru ófærar. Félagið bendir enn fremur á að þessi heimild til þvingaðrar lyfjagjafar, þar sem sjúklingi er haldið með valdi af hópi starfsfólks meðan hann er sprautaður, er iðulega notuð á geðdeildum sem hótun um líkamlegt ofbeldi, taki sjúklingar ekki með góðu þau lyf sem lækna fyrirskipa.

Um leið og Geðhjálp fagnar því að fylgt verði þeirri meginreglu að beiðni um nauðungarvistun komi frá viðkomandi félagsþjónustu er því undantekningarákvæði að beiðnin kom frá maka eða ættingja mótmælt. Ráðuneytið hefur fært þau rök fyrir undantekningunni að ekki séu öll sveitarfélög í stakk búinn til að gefa út áðurnefnda beiðni utan skrifstofutíma. Geðhjálp hvetur innanríkisráðuneytið, sem ráðuneyti sveitarstjórnarmála, til að beita sér fyrir því að sveitarfélög á landinu grípi til nauðsynlegra ráðstafana til að taka verkefnið að sér, t.d. með opnum vaxtsíma. Með sama hætti er bent á að auðvelda megi framkvæmdina með því að veita viðkomandi tækifæri eftir fyrstu sjálfræðissviptingu til að segja sjálfur fyrir um hver megi bera ábyrgð á sjálfræðissviptingu hans komi til þess að grípa þurfi aftur til þess úrræðis, sbr. tillögur óformlegs samráðshóps um framkvæmd nauðungarvistana á grundvelli lögræðislaga frá 2014.

Rétt er að geta þess að í lögum um réttindagæslu fyrir fatlað fólk kemur fram að lögráða fatlað fólk eigi rétt á persónulegum talsmanni. Slíkur talsmaður getur gegnt veigamiklu stuðningshlutverki við viðkomandi notenda bæði þegar til stendur og meðan á nauðungarvistun stendur. Athygli er vakin á því að stuðningur persónulegs talsmanns stendur aðeins fötluðu fólk með lögræði til boða. Full ástæða er til að stuðla að því með lagasetningu að þessu stuðningur standi einnig sjálfræðissviptum einstaklingum til boða enda er hlutverk lögráðamanns og persónulegs talsmanns alls ekki hið sama. Þá væri til bóta að persónulegum talsmönnum væri greitt fyrir vinnu sína.

Með hliðsjón af ofangreindri tillögu um breytingu á ákvæði um sóknaraðila nauðungarvistaðra, vekur athygli að ekki er gengið jafn langt í breytingu á ákvæði um sóknaraðila lögræðissviptra. Þar er áfram gert ráð fyrir því í a-lið að maki, ættingi hans í beinan legg og systkini geti verið sóknaraðilar í lögræðissviptingarmáli. Þó vissulega sé til bóta að felld sé úr gildi heimild ráðherra í báðum tilvikum er full þörf á því að skoða betur skilyrði sóknaraðila lögræðissviptingarmála. Vert er í því sambandi að velja því upp hvort samræma megi skilyrði sóknaraðila hvað varðar lögræðissviptingar og nauðungarvistanir með hliðsjón af fyrirbyggjandi breytingartillögu við skilyrði sóknaraðila í nauðungarvistunarmálum, þ.e. að frátöldu undantekningarákvæði um ættingja.

Geðhjálp ítrekar ábendingar sínar um að komið sé fram við einstaklinga í geðrofi af virðingu þegar til greina kemur að nauðungarvista viðkomandi á sjúkrahúsi. Í tillögu um nýjan 4. lið 19. gr. laganna er gert ráð fyrir að læknir meti aðstæður á vettvangi og óski aðstoðar lögreglu við að flytja viðkomandi á sjúkrahús gerist þess þörf. Geðhjálp leggur áherslu á mikilvægi þess að þverfaglegt teymi starfsfólk og jafnvel nánustu aðstandendur sé kallaðir á vettvang í því skyni að róa viðkomandi og tryggja að ekki sé gripið til alvarlegra inngríps en þörf kröfur hverju sinni. Með sama hætti er bent á að aðrir sjúklingar eru færðir á sjúkrahús af sjúkraflutningamönnum – ekki lögreglu. Stuðla ber að því að ekki þurfi að grípa til þvingunar og niðurlægingar af því tagi að veikir einstaklingar séu handjarnaðir og fluttir á sjúkrahús í merktum lögreglubílum.

Breytingartillaga við sömu grein gerir ráð fyrir að heimild læknis til sjálfræðissviptingar einstaklings lengist úr 48 tímum í 72 tíma. Geðhjálpar varar við lengingunni og leggur áherslu á að reynt sé að komast að samkomulagi við viðkomandi einstakling í lengstu lög áður gripið sé til slíkrar heimildar.

Geðhjálpar leggur áherslu á valdeflingu einstaklingsins. Dómara er veitt heimild til að framlengja nauðungarvistun manns með rýmkun í eitt skipti í allt að 3 mánuði að liðnum 21 sólarhringi frá dagsetningu ákvörðunar sýslumanns í breytingartillögu við 29. gr. gildandi lögræðislaga. Fram kemur að kröfu um framlengingu nauðungarvistunar með rýmkun skuli fylgja yfirlýsing læknis þess efnis að meðferðaraðili og sjúklingur hafi reynt að ná samkomulagi um áframhaldandi meðferð ef þörf krefði. Geðhjálpar leggur áherslu á reynt sé til hins ítrasta að komast að samkomulagi við viðkomandi notanda um meðferð hans áður en gripið sé til þvingandi úræða á borð við nauðungarvistunar.

Að teknu tilliti til ofangreinds er ljóst að frumvarpið felur í sér nokkrar umbætur gagnvart fólki með geðsjúkdóma og aðstandendum þeirra. Þar ber fyrst að nefna niðurfellingu heimildar til ótímabundinnar lögræðissviptingar. Sú breyting bægir frá hættunni á því að einstaklingar með ótímabundna lögræðissviptingu sækist ekki eftir að endurheimta lögræði sitt og hreinlega „gleymist“ í kerfinu með þeim afleiðingum að þeir njóti ekki til lengri tíma borgaralegra réttinda sinna þrátt fyrir að skilyrði upphaflegrar lögræðissviptingar séu ekki lengur fyrir hendi. Með sama hætti ber að fagna því að frumvarpið gerir ráð fyrir að eldri, ótímabundar lögræðissviptingar verða felldar úr gildi tveimur árum frá gildistöku nýrra laga. Eðlilegra væri þó að gera ráð fyrir styttri tíma, til dæmis einu ári.

Frumvarpið felur í sér jákvæð skref hvað varðar skráningu og eftirlit með störfum lögráðamanna. Geðhjálpar telur eðlilegt að skráning lögráðamanna sé færð frá sýslumönnum til Þjóðskrár Íslands. Með því móti verður auðveldara að halda utan um tölulegar upplýsingar lögræðissviptinga og tryggja að lögræðissviptir einstaklingar fái nýja lögráðamenn þegar eldri lögráðamenn falla frá. Dæmi eru um að yfirlögráðamenn (sýslumenn) hafi ekki verið meðvitaðir um fráfall lögráðamanna með þeim afleiðingum að lögræðissviptir einstaklingar hafi verið án lögráðamanns svo árum skiptir. Jafnframt telur Geðhjálpar jákvætt að lögráðamenn, rétt eins og fjárhaldsmenn, verði skyldaðir til að skila sýslumönnum reglulega skýrslu yfir störf sín. Þá felst réttarbót í því að tryggt sé að lögræðismenn hafi ekki gerst sekir um kynferðisafbrot.

Geðhjálpar lýsir yfir ánægju sinni með að dómara skuli skyldaðir til að afla sönnunargagna, svo sem læknisvottorðs, ef slík vottorð hafa ekki fylgt kröfu um lögræðissviptingu. Með þessari breytingu er aukin skylda lögð á herðar dómara um sjálfstæða rannsókn og ákvarðanatöku. Þá er ljóst að sú breyting að kalla ætíð ráðgjafa til nauðungarvastaðra einstaklinga felur í sér réttarbót fyrir viðkomandi hóp. Geðhjálpar leggur til að tryggt sé að ætíð sé einn lögfræðingur starfandi í hópi ráðgjafa. Síðast en ekki síst er því fagnað að boðið verði upp á ráðgjöf og stuðning við viðkomandi einstakling og nánustu aðstandendur hans í kjölfar nauðungarvistunar.

Geðhjálp þakkar innanríkisráðuneytinu fyrir víðtækt, samráðsferli við hagsmunaaðila um endurskoðun gildandi lögræðisлага. Samráðið hefur skilað nokkrum framfaraskrefum í mannréttindum og þjónustu við fólk með geðræna erfiðleika og aðstandendur þeirra. Engu að síður þarf að gera betur til að ná fram því meginmarkmiði endurskoðunarinnar að tryggja mannvirðingu og uppræta nauðung í geðheilbrigðisþjónustu. Skorað er á ráðuneytið og stjórnvöld að taka mið af ofangreindum ábendingum Geðhjálpar í því skyni að ná fleiri framfaraskrefum í þágu fólks með geðræna erfiðleika á Íslandi.

Fyrir hönd Geðhjálpar,

Hrannar Jónsson, formaður.

10. mars 2015.

